

## *GUN WIDMARK*

**I** EN ÅLDER av 93 år avled den 26 oktober 2013 Gun Widmark, tidigare professor i svenska språket vid Uppsala universitet och mångårig ledamot av Kungl. Vitterhetsakademien. Hon föddes den 31 juli 1920. Föräldrarna var lantbrukare i Stenkvista utanför Eskilstuna.

Sörmland förblev ett viktigt stödjeben i hennes geografiska livsrum. Ett annat var Uppsala dit hon sökte sig för högre utbildning efter avlagd studentexamen 1939. De akademiska studierna var lyckosamma och hon blev fil.kand. 1942 och fil.mag. 1944. I Uppsala var hon med korta avbrott sedan bosatt under sina återstående 75 levnadsår. En tredje replipunkt fann hon i våra nordiska grannländer, först i Norge där hon tillbringade en termin som ung stipendiat på 1940-talet, och sedan på Island där hon efter att i Uppsala ha avlagt sin licentiatexamen i nordiska språk 1951, tjänstgjorde som nordisk lektor vid Islands universitet i Reykjavík i tre år. Alla dessa platser kom att betyda mycket för henne och har lämnat tydliga avtryck i hennes språkvetenskap.

Annars var Gun Widmark inte mycket för att resa och flacka. Hon trivdes i hemmets vrå där hon också hade sin forskningsverkstad. En av sina sista utlandsresor företog hon 2005 då hon eskorterad av sin gudson Patrik Hadenius blev hedersdoktor vid Åbo Akademi. Den sista längre resan över huvud taget gjorde hon 2012 för att vara på plats när samme Patrik i sin tur utsågs till hedersdoktor vid Göteborgs universitet.

Efter åren på Island återupptog Gun Widmark sina studier i nordiska språk vid Uppsala universitet. Hon varvade dem med lektorsundervisning vid dåvarande Uppsala enskilda läroverk och Folkskoleseminariet. 1959 disputerade hon på en avhandling om *u*-omljudet i nordiska dialekter, en företeelse som främst lever kvar i de västnordiska språken och kan förklara varför det svenska ordet *hand* på norska motsvaras av *hånd* och på isländska av *hönd*. Avhandlingens titel var *Det nordiska u-omljudet. En dialektgeografisk undersökning* och på den blev hon docent och fick så småningom anställning som universitetslektor vid Institutionen för nordiska språk i Uppsala. Som första kvinna i landet utnämndes Gun Widmark 1970 till professor i nordiska språk, vid Göteborgs universitet. Därifrån återvände hon efter tre år till sin hemakademi sedan hon vid Uppsala universitet tilldelats professuren i svenska språket, nu med tillägget "särskilt nusvenska". Hon gjorde själv inget väsen av att hon var första kvinnliga innehavare av båda dessa professurer, men som ämne för sin installationsföreläsning i Uppsala 1973 valde hon: "Om kvinnospråk". Med det kom hon – själv lite överraskad – att utlösa en formlig flodvåg av forskning kring språk och kön på 1970-talet.

Att Gun Widmark hann bli femtio innan hon fick sin första professur var sannerligen ingenting som hon sörjde. I stället brukade hon beklaga dem som blev professorer redan i 30-årsåldern. "Herregud", kunde hon utbrista, "de får ju ingen tid att forska!" Själv utnyttjade hon sina docentår till att bygga en bank av kunskap, empiri och forskningsfrågor som skulle komma att räcka hennes långa liv ut. Hon excerperade medeltida diplom, nagelför dialektuppteckningar från hela Norden och genomförde omfattande postenkäter om gymnasisters uttal från Kiruna till Ystad: "Säger du *stö:vel* eller *stövvel*; *gjort* med långt eller kort *o*; *pérsilja* eller *persilja*?" Framför allt läste hon kopiösa mängder med facklitteratur – med den avundsvärda förmågan att också minnas vad hon läst. Dessa studier kunde lika gärna röra lingvistikens allra nyaste rön som lärda språkbeskrivningar från fordomdags.

Sin respekt för just äldre vetande betygade Gun Widmark i den



Foto Tommy Westberg.

hoppfulla framtidsvision som hon målade upp vid ett symposium 1991. För morgondagens forskare är det, siade hon, ”inte längre så viktigt att vara modern, hederligt vunna resultat blir inte föråldrade. Återanvändning gäller också bland forskarna som klart inser att vi med den mängd av uppgifter som väntar på oss inte kan tillåta oss att låta gamla kunskaper ligga oanvända.”

1980 invaldes Gun Widmark som arbetande ledamot i Kungl. Vitterhetsakademien med nr 363 i invalslängden. Jag har kommit fram till att som mest tio av de nuvarande Akademiledamöterna i teorin skulle ha kunnat närvara vid hennes invigning. Därför påminner jag om att rubriken på installationsföreläsningen var ”Uttryckt och underförstått i språket”. Det handlade om sociala klyftor i vårt sätt att kommunicera explicit eller implicit.

Gun Widmark var också ledamot av bl.a. Det Norske Videnskapsakademi i Oslo, Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur och Kungl. Vetenskapssamhället i Uppsala. Flera förnämliga priser och utmärkelser vittnar om den uppskattning som hon rönt i forskarsamhället, till exempel mottog hon av Kungl. Vitterhetsakademien det Rettigska priset 1999, av Kungl. Gustav Adolfs Akademien Nils Ahnlunds pris 1998, av Svenska Akademien kungliga priset 2006 och språkforskarpriset 2009; hon erhöll också Letterstedts nordiska förtjänstmedalj 2004 och Uppsala universitets Torgny Segerstedt-medalj 2006. Festskrifter fick hon både vid sin pensionering och när hon fyllde 60 och 80 år.

Gun Widmark hade ett skarpt intellekt och ett gott hjärta. Skulle man försöka karakterisera henne som människa är det nästan lättast att börja med de egenskaper som hon saknade. Sålunda var hon inte det minsta äregirig. Hon var inte heller självupptagen och hon gav aldrig uttryck för missunnsamhet. Hon var ingen cyniker utan hade en oöverträffad förmåga att se ljuspunkter i tillvaron och inte sällan upptäcka humoristiska inslag där vi andra bara såg elände. Ingen som känt och har träffat Gun Widmark lär glömma hennes hjärtliga skratt som bidrog till att skapa

god stämning omkring henne. Precis som man brukar mena om andra framgångsrika och långlivade varelser på vår jord, så tror jag att man om Gun Widmark kan påstå att hon inte hade några naturliga fiender.

Gun Widmark brydde sig om sina medmänniskor, var en empatisk lyssnare och hade ofta ett klokt råd eller tröstens ord att ge till dem som behövde det. För unga doktorander var hon en förebild och en inspirationskälla, för nya kolleger en generös mentor. Vi som hade förmånen att ha henne som lärare och handledare minns med stor uppskattning hur hon med varlig hand ömsom höll oss tillbaka och ömsom släppte oss fria – alltid i en positiv anda av uppmuntran.

Grundlärd och allmänt omvärldsorienterad tog Gun Widmark gärna intryck av forskningsrön från andra humanistiska discipliner, samarbetade med bl.a. historiker, litteraturvetare och även sociologer. Dock var det inom nordisk språkvetenskap som hennes eget författarskap rörde sig och där var hon enormt produktiv – in i det sista. Hennes bibliografi upptar fler än 180 titlar varav ett tiotal monografier. Så mycket som 60 procent av dessa skrifter författade hon efter sin pensionering 1986, och av dem bortemot ett 25-tal – inklusive två monografier – efter sin 80-årsdag! Några titlar ur hennes rika bokproduktion är: *Om uttal och uttalsnormering* (1972), *Fornvästnordiska förleder i omljudsperspektiv* (1991), *Stora vokaldansen. Om kvantitativa och kvalitativa förändringar i fornsvenskans vokalsystem* (1998), *Det språk som blev vårt. Ursprung och utveckling i svenskan. Urtid – Runtid – Riddartid* (2001).

Vill man försöka hitta en förklaring till att Gun Widmark – både kvantitativt och kvalitativt – var så ojämförligt produktiv, kan en bidragande orsak vara att hon – som vi känner igen från företagsvärlden i dag – ”koncentrerade sig på kärnverksamheten”. Administration var hon aldrig road av eller ens särskilt bra på. Inte utan finess lyckades hon kryssa sig förbi tyngre ledningsuppdrag inom universitetet och kunde på det viset helhjärtat ägna tiden åt sina mästerskapsgrenar: undervisning och handledning så länge det varade, och vid sidan därav och efter pensioneringen mer eller mindre på heltid: originell och resultatrik

forskning av finaste märke. Samtidigt hade hon också externa åtaganden som hon fullgjorde väl; till exempel var hon engagerad både i Letterstedtska föreningen och i dåvarande HSR.

Men det är inte omfånget på Gun Widmarks vetenskapliga produktion som är det mest häpnadsväckande, utan det är kvaliteten, strävan efter nyorientering och inte minst den ämnesmässiga bredden. Man kan fråga sig var tyngdpunkten i hennes forskargärning låg; var det i den traditionella nordistiken eller i hennes fokus på nuspråkliga förhållanden? Sanningen är att Gun Widmarks forskning inte hade *en* tyngdpunkt utan åtminstone *tre*. Mellan dem byggde hon ständigt broar där avstånd i tid och rum var oväsentligt. I hennes virtuella salong var det högt i tak och trångt på golvet. Där fann Carl Mikael Bellman och Sara Lidman varandra, där munhöggs 1700-talsgrammatikern Sven Hof med den amerikanske sociolingvisten William Labov och där samsades alla de nordiska språken – för Gun Widmark var och förblev en sann Nordenvän.

Den första av tyngdpunkterna i Gun Widmarks forskning var urnordiskan och svensk vikingatid med *u*-omljud, dansande vokalsystem, dunkla runinskrifter och gamla namnformer. Till *u*-omljudet återvände hon i sin sista monografi på mer än 300 sidor. Den utkom så sent som 2010 och utgjorde del 2 av hennes mer än 50 år tidigare framlagda doktorsavhandling. Vid sin bortgång var hon fortfarande sysselsatt med att utveckla Bengt Hesselmanns tankar om Hedebysvenska och Birkasvenska som inkörsport för kontinentalt inflytande på det vikingatida språket i Norden. Viktigt för henne var att försöka anlägga ett sociolingvistiskt synsätt också på gångna tiders språk och variation. Det var självklart för Gun Widmark att språkförändringar i äldsta tid precis som i dag berodde på att makt och prestige var ojämnt fördelade i samhället.

Den andra tyngdpunkten låg i nysvensk tid med särskild inriktning på 1600- och 1700-talet. Här gjorde Gun Widmark en pionjärinsats som utforskare av det svenska rikstalspråkets framväxt, och återupprättade på köpet några av tidens mer eller mindre bortglömda språkmän, som

Petrus Lagerlöf från slutet av 1600-talet och Sven Hof ett halvsekel senare. Flera artiklar ägnade hon också åt tolkningsproblem i Bellmans diktning, som till exempel att förklara uttrycket *bläddriger tunga* i Fredmans epistel 27. Klassikerstatus har redan hennes artiklar ”Stil-differentieringen i Gyllenborgs komedi Svenska sprätthöken” (från 1969) och ”Boksvenska och talsvenska” (från 1990). Den sista i raden av Gun Widmarks nysvenska studier behandlar Samuel Columbus och riksspråket, och trycktes 2012. Bara månader efter hennes död utgav Institutet för språk och folkminnen en inventering och presentation av Gustav Ericssons upptecknade visor och ramsor från norra Sörmland i slutet av 1800-talet. Det projektet blev möjligt genom en donation av Gun Widmark och kan ses som en tacksam tribut till hembygden.

Gun Widmarks tredje vetenskapliga tyngdpunkt finner vi i vår egen tids svenska, där bl.a. folkmålens betydelse och ställning intresserade henne. Ganska ofta lyser ett känslomässigt förhållande till dialekter igenom. För henne var de blodfulla identitetsmarkörer och levande redskap för kommunikation, snarare än kliniska laboratoriepreparat och registerkort i ett arkiv. Könsskillnader i språket och pågående förändringar i Uppsalabors sätt att tala var andra nuspråkliga ämnen som hon engagerade sig i. Lika upptagen var hon av skönlitterär stilistik, uttalsnormering och svensk språkvård – inte för inte var hon ordförande för Svenska språknämnden i nio år efter att som första kvinna ha valts in i en styrelse där Elias Wessén och Erik Wellander ännu presiderade. Till de många språkvårdsproblem som hon skrev om hör den till synes ogrammatiska konstruktionen *färsk sill är gott*. Mycket övertygande visar hon varför *god* skulle vara ett sämre alternativ.

Gun Widmark arbetade oförtröttligt och framgångsrikt på att stärka nusvenskans ställning inom den egna institutionen, bl.a. var hon först ut som ordförande i det 1961 nyinstittade Språkvårdssamfundet i Uppsala liksom hon var en av initiativtagarna till och i bortåt 20 år ordförande för institutionens nuspråkliga forskningsavdelning FUMS, inrättad 1967.

Gun Widmarks vetenskapliga prosa var inte bara rik och stringent; den rymde också personligt välljud och överraskande vändningar. Hon var stilsäker som få och utmärktes av en avväpnande konstlöshet i sina texter. Säkerligen hade hon som skribent kunnat hävda sig också i mer skönlitterära genrer. Men det var nu till språkvetenskapen som hennes håg stod. Detta må parnassen beklaga medan nordistiken får vara henne evigt tacksam för det vägval hon gjorde. Mycket talar för att Gun Widmark i framtiden kommer att hågkommas som en av de sista riktigt kompletta nordisterna i Sverige.

*Mats Thelander*